

המספר הוא הדובר בסיפור ובקולו שומעים אנו את נוסח הסיפור, בין אם הוא מספר בקולו על מהלך האירועים ובין אם הוא מביא בציטוט ישיר את דבריהן של דמויות העלילה. כאשר הוא מביא בציטוט ישיר את דברי הדמויות, מתקיימת האשליה כאילו נשמעים הדיאלוגים מפיות דמויות הסיפור, וכאילו הם משקפים את נקודות התצפית המיוחדות של המשוחחים השונים: באופן מלא יחסית, כאשר מובאים דברי המשוחחים בדיבור ישיר; ובאופן חלקי, כאשר מובאים הדברים בדיבור בלתי-ישיר ובתיווכו של המספר. אולם יש להביא בחשבון, שאפילו שיח של דמויות סיפוריות, הנמסר בדיבור ישיר, נשמע למעשה מפי המספר, שממנו ובתיווכו זורמת למעשה כל האינפורמציה הסיפורית, כולל דברי דמויות הסיפור, הנמסרות בדיבור ישיר. זאת ועוד, עצם מתן אפשרות לדמות הסיפורית להשמיע את דברה בדיבור ישיר או בתיווך המספר כמו גם ניסוח הדברים והיקפם – לכל אלה אחראי המחבר המשתמע באמצעות "שלוחו" – המספר²⁰. לפיכך עמדתו של המחבר המשתמע בסיפור הנידון כאן היא תולדת עיון בטקסט על כל חלקיו והיבטיו.

(ג) עיון בטקסט לפי שלבי התפתחות הסיפור

נעבור עתה לניתוח הטקסט לפי שלבי התפתחות העלילה בטקסט כפי שהוא לפנינו.

(1) האקספוזיציה (פס' טז)

אֲזַ תְּבַאֲנָה שְׁתֵּים נָשִׁים זֵנוֹת אֶל הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמִדְנָה לְפָנָיו.

הסיפור נפתח בדברי מצג מטעם המספר, המציג את דמויות הסיפור ומפגיש אותן עם המלך. בסיפור הקודם על הענקת החכמה לשלמה בגבעון הוא מכונה תמיד בשמו בלבד – "שלמה"; אולם בסיפור משפט הנשים, לכל אורך העלילה, הוא מכונה תמיד בתוארו בלבד – "המלך", שכן הוא משמש בפונקציה המלכותית של עשיית משפט. שני הפעלים, המציניים את פעילות הנשים, "תבאנה", "ותעמדנה (לפניו)", קושרים את סיפור משפט שלמה עם סיום הסיפור על חלום שלמה שבפסוק הקודם (טו), המכיל אותם שני פעלים: "ויקץ שלמה והנה חלום יבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ה'..." ; כן משותפים לשני הסיפורים הללו הפעלים משורשי "שמע" ו"שפט" (פסוקים ט, יא, כח).²¹ ועוד משותפת לשני הסיפורים תיבת "והנה" (טו, כא). השיתוף הלשוני קושר אסוציאטיבית את שני הסיפורים²² ומדהק אותם למבנה ספרותי-מקראי נפוץ של חלום והגשמת החלום: בחלום שלמה בגבעון הובטחה לו

20. לגישה שונה השוו: Van Wolde, "Who Guides Whom?"

21. B. Porten, "The Structure and Theme of the Solomon Narrative (1 Kings ראו HUCA 38 (1967), pp. 99-100, (3-11); זלבסקי, עליית שלמה למלוכה, עמ' 191-192.

22. על קישור קטעים ויחידות ספרותיות במקרא באמצעות אסוציאציות לשוניות ראו: מ"ד קאסוטו, ספרות מקראית וספרות כנענית: מחקרים במקרא ובמזרח הקדמון, כך א', עמ' 202-204.

חכמה שיפוטית ובשובו לירושלים נודמן לו להוכיח לעיני כל, שה' אמנם חננו בחכמה אלוהית לעשיית משפט.

בפתיחת הסיפור מעניק המספר מעמד שווה ואנונימי לשתי הנשים: הן מוגדרות כ"נשים" וכ"זונות", והן באות במשותף ועומדות ביחד לפני המלך, בלא מתן זהות או ייחוד לאף אחת משתייהן. תיאור הופעתן ומעמדן לפני המלך בשלב סיפורי זה הוא משותף לשתייהן. אולם מצב זה עתיד להשתנות כבר בשלב הבא.

(2) התובעת מציגה את המקרה (פס' יז-כא)

נת'אמר האשה האחת:

כי אדני, אני והאשה הזאת ישבת בבית,

אחד נאלד עמה בבית.

והי ביום השלישי ללדתי נתלד גם האשה הזאת

ונאנחנו יחדיו, אין זר אתנו בבית וזלתי שמים אנחנו בבית.

ונמת בן האשה הזאת לילה אשר שקכה עליו.

נתקם בתוך הלילה נתקח את בני מאצלי, ונאמתך ישנה,

נתשפיהו בחיקה, ואת בנה המת השפיהו בחיקי.

נאקם בבקר להיניק את בני, והנה מת!

ונאתבונן אליו בבקר, והנה לא היה בני אשר ילדתי!

השיתוף בהגדרות ובתיאור של שתי הנשים מפנה עתה את מקומו להתמקדות במתלוננת. המחבר המשתמע מעניק לאחת מן הנשים להיות המתלוננת והתובעת, והוא נותן לה להציג לפני המלך את המקרה על כל פרטיו ובאריכות יחסית. בזאת מוקנה למתלוננת מעמד יתרון על-פני הנתבעת. יתרון זה מיוסד על קונבנציה ספרותית ופסיכולוגית: מי שניתן לו במסגרת טקסט סיפורי (כמו גם במציאות הלא-ספרותית) זכות הדיבור הראשונה וזמן עודף יחסית, אותם הוא מנצל לתאר את המקרה ולפתח את טענותיו בהרחבה ובפירוט, יש לו סיכויים טובים יותר לשכנע את הקוראים בצדקת טענותיו. כנגד זאת, מי שמוקצה לו זכות התגובה, אך מקצצים בדבריו ומצמצמים בטיעונו, בוודאי יימצאו דבריו משכנעים פחות מקודמו. המחבר המקראי עושה לא אחת שימוש מכוון ומגמתי בהקצאת אורך הדיבור לדוברים שונים. כך למשל, בוויכוח בין שמואל ובין העם בשאלת המלכת מלך בישראל נותן המחבר המשתמע מעמד מועדף לעמדתו של שמואל, ויתרונו מתבלט בנאום המורחב והמעוצב היטב, שהמחבר שם בפיו (באמצעות קולו של המספר). וכנגדו, תגובת העם נמסרת בלשון קצרה ותמציתית, המפחיתה מעצמת השכנוע של הדרישה לייסוד

המלוכה בישראל.²³ באופן דומה בסיפור משפט הנשים מעניק המחבר המשתמע למתלוננת – באמצעות "שלוחו" המספר – את הזכות לדבר ראשונה: המתלוננת היא המציגה לפני המלך (ולפני הקוראים) את הרקע ואת האירוע בהרחבה ובפירוט יחסיים, וכך מוקנית לה עמדת יתרון בסיסית כבר בשלב מוקדם של התפתחות העלילה. אמנם, הרחבת הדברים בפי המתלוננת אינה אינדיקטור החלטי לדברי אמת, אך אין להתעלם מכך שעצם מתן הבמה למתלוננת לקבוע את מסגרת העלילה ולהציג את המקרה לפרטיו יש בו משום צבירת נקודות זכות אצל הקורא למען עניינה של המתלוננת.²⁴

זאת ועוד, המתלוננת מתארת במפורט כיצד הנתבעת גרמה למות בנה וכיצד בחסות החשיכה החליפה הנתבעת את בנה המת בכך החי של המתלוננת. המספר מניח למתלוננת לספר בהרחבה ובציוריות את מעשה המרמה. בכך מניח המחבר המשתמע למתלוננת להציג את עצמה כאם שגזלו ממנה את תינוקה במעשה רמייה. כנגד זאת לנתבעת הניחו רק לטעון שהבן החי הוא שלה והמת של יריבתה. השוואת הטענות מבליטה את המתלוננת כאם עשוקה, בשעה שהנתבעת היא המכחישה. תפיסה קונבנציונאלית מקראית היא ההתייחסות לצד העשוקים, הנגזלים והמרומים. תפיסה זו מעניקה יתרון ואהדה למתלוננת על פני הנתבעת.

המתלוננת פונה בתחילת הדיון אל המלך. היא פותחת בביטוי "כי אדני". ביטוי זה הוא לשון הכנעה, בקשה ותחינה, בו משתמש אדם נחות מעמד בעת פנייה אל השליט;²⁵ ובהמשך דבריה למלך היא מכנה את עצמה "אמתך", כפי שנוהגת אישה חכמה, הפונה למלך, או לשליט או לאישיות חשובה כלשהי.²⁶ ביטויי נימוסים

23. ראו שמ"א ח', י-כ; ועיינו: מ' גרסיאל, "נאומו של שמואל בדבר 'משפט המלך'", בתוך הגות במקרא: מבחר מתוך עיוני החוג לחנ"ך לזכר ישי רזן, ה', תל-אביב תשמ"ח, עמ' 136-112.

24. להערכה שונה השוו: "Lasine, 'The Riddle of Solomon's Judgment,'" pp. 61-69; Idem, "Solomon, Daniel, and the Detective Story," pp. 247-251 לסיק מביא ראיות לכך שאורך דברים בפי מתדיין או מתדיינת כנגד קיצור דברים בפי יריביהם אינם ערובה לצדקת המאריכים בדברים. בעיקרון יש צדק בטענה; יחד עם זאת, הנטייה הרווחת אצל הקוראים היא להתבסס, ככל זאת, על אבחנות כמותיות מסוג זה כאמצעי לזיהוי דובר האמת. המחבר המשתמע מנצל נטייה זו כחלק מהרטוריקה הסיפורית שלו, כדי להטות את קוראיו לטובת המתלוננת.

25. ראו בראשית מ"ג, כ; מ"ד, יח; שמות ד', יג; במדבר י"ב, יא; יהושע ד', ח; שופטים ו', יג, טו; שמ"א א', כו. על ביטוי זה והדעות השונות באשר לאטימולוגיה שלו ראו: M. J. Mulder, *1 Kings*, Vol. 1 (HCOT), Leuven 1998, p. 155.

26. השוו למשל: שמ"א א', טז; כ"ה, כד, כה, כח, לא; שמ"ב י"ד, טו, טז; כ', יז

והכנעה אלה²⁷ של אישה זונה, הנחשבת על המעמד הנחות בחברה, מקנים לה פעם נוספת נקודות אהדה אצל הקוראים.²⁸

עזה מתחילה המתלוננת להציג בבהירות מירכית את המקרה: "אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד – ואלד עמה בבית". כתיאור המצב, שהן שוכנות בבית אחד, ובקביעה, כי בעת לידתה הייתה האישה השנייה בבית, התכוונה המתלוננת להדגיש, כי האישה השנייה ידעה, כי הבן שנולד לראשונה הוא בנה של המתלוננת. כאן עוברת המתלוננת לתאר את הולדת הילד השני: "ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האישה הזאת, ואנחנו יחדיו ואין זר אתנו בבית, זולתי שתיים אנחנו בבית". עזה משלימה המתלוננת את התיאור: בעת שתי הלידות (בהפרש של שלושה ימים ביניהן) נכחו שתי הנשים, ללא נוכחות כלשהי של אדם נוסף. לפיכך אין אדם אחר, שידוע דבר על המתרחש ויכול להיקרא להעיד; גם אין אדם זר, שידע על הלידות ועלול היה להיות מעורב בהחלפת התינוקות. היעדר אנשים זרים בבית שתי הזונות איננו מעורר נקודה אירונית, ואין בו כדי לפגוע באמינות המתלוננת,²⁹ שכן יש לזכור, ששתי הנשים היו בשלב הריון מתקדם ואחר-כך ילדו. מצבן הגופני בתקופה זו הרחיק מעליהן לקוחות פוטנציאליים.³⁰ בחלק הראשון של תיאור הרקע וההתרחשויות

27. על שימוש של התואר "אדוני" בפנייה של כבוד, כמו גם לשון הכנעה של הפונה, המכנה עצמו "עבדך" או "אמתך" (אצל נשים) – ראו: ג' ברין, "דרכי דיבור ופנייה של כבוד בלשון המקרא", בתוך הנ"ל, סוגיות במקרא ובמגילות, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 78-96.

28. לסין (The Riddle of Solomon's Judgment," p. 80, n.11) סבור, שפנייה של הכנעה ונימוס מעין זו איננה אינדיקטור אמין דיו ליהיו דובר האמת; והוא מביא ראיה מהופעת האישה החכמה מתקוע לפני דוד. האישה משתמשת בלשון מנומסת להצגת מקרה שקרי (שמ"ב י"ד, א-כ). לסין צודק בקביעתו, שלשון נימוסים איננה מעידה בהכרח שהדובר הוא אדם מהימן. אולם על כך יש להעיר, כי המחבר המקראי מרבה להשתמש בקונבנציה ספרותית, המיוסדת על הקוראציה בין לשונו של אדם וכין אופיו (ראו הערות 25-27). עוד יש להעיר, כי אפילו בסיפור הופעת האישה מתקוע לפני דוד מחקיימת קונבנציה זו: האישה החכמה מתקוע מצליחה לשכנע את דוד בשלבים הראשונים של הצגת עניינה. רק בסוף חילופי הדברים ביניהם מצליח דוד לגלות, כי סיפורה של האישה מבוים, וכי יואב הוא שתדרך את האישה (יח-כ). מסיפור זה למדים את ההפך מהמסקנה של לסין: דווקא מכיוון שהקוראים עלולים להיתפס ולהאמין להצגת הדברים המבויתת של האישה, כפי שגם דוד התפתה להאמין למשחקה ולדבריה בתחילה, הקדים המחבר לחשוף ולגלות לקוראים מראש, כי יואב ביים את הצגת הדברים לפני דוד, וכי תידרך אישה חכמה מתקוע לצורך ביום מקרה משפטי אנלוגי משכנע. דברים אלה מלמדים על נטייה רווחת במציאות הלא-ספרותית, כמו גם בספרות, לראות בדרך הצגת הדברים בפי המתדיין אינדיקטור חשוב למהימנותו. על קונבנציה ספרותית זו נשען המחבר גם בסיפור הנ"ל.

29. להערות מעין אלה השוו: W. A. M. Beuken, "N Wise King Without a Wise Woman: (I Kings III 16-28)," *OT Studien XXV* (1989), p. 6; K. A. Deurloo, "The King's Wisdom in Judgment: Narration as Example (I Kings iii)," *ibid*, p. 17.

30. A. Bird, "The Harlot as Heroine: Narrative Art and Social Presupposition in Three Old Testament Texts," *Semeia* 46 (1989), p. 132.

שקדמו להחלפת התינוקות, כפי שתוארו בפי המתלוננת, נוצר אצל הקורא פעם נוספת רושם רגעי של הרמוניה ושותפות: שתי נשים, המתגוררות בשכנות הדוקה באותו בית, והן שותפות באורח חייהן ואפילו חולקות גורל משותף בלידת בניהן. אולם ההרמוניה מופרת והשותפות מתפרקת כבר בשלב הבא שבתיאור המקרה על-ידי המתלוננת: בנה של הנתבעת מת, מפני ששכבה עליו. המתלוננת מנסחת את דבריה בעריגות יחסית – אין היא אומרת במפורש, שהנתבעת המיתה או הרגה את בנה, אלא שהוא מת כתוצאה מתאונה, מכיוון שאמו שכבה עליו. אמנם אין בכך הבדל בעובדה עצמה, אבל ניכר שהמתלוננת ריסנה מעט מהאשמתה את יריבתה באופן בוטה בהמתת הילד בחוסר זהירותה. כאן עוברת המתלוננת לתאר כיצד הנתבעת קמה בתוך הלילה ונטלה את הבן החי מאצל המתלוננת, בהיותה ישנה, והשכיבתהו בחיקה; ואת הבן המת השכיבה בחיק המתלוננת. המתלוננת מדייקת מאוד בלשונה: היא עצמה הייתה זהירה ונהגה להשכיב את בנה "אצלה" – תיאור המקום "אצל" משמעו בסמוך, על-יד (למשל, בראשית מ"א, ג; ויקרא י', יב). כנגד זאת, הנתבעת (היולדת הטרייה) פעלה באופן שונה כאשר החליפה את התינוקות: היא השכיבה את הבן החטוף החי "בחיקה", ובמקביל השכיבה את בנה המת "בחיק" המתלוננת. השכבה "בחיק" פירושה – בצמוד לגוף (למשל, שמ"ב י"ב, ג; מל"א א', ב). הבדל זה מלמד, לדעת המתלוננת, כי היא עצמה הייתה זהירה כאשר נהגה להשכיב את בנה "אצלה", בסמוך אליה, אבל לא בצמוד ל"חיקה"; בעוד הנתבעת השכיבה את הילדים בעת החלפתם בצמוד לגופן של שתי האימהות. ובאמת, קודם לכן באותו לילה נגרם אסון, מכיוון שהנתבעת שכבה על בנה וגרמה למותו. אמנם אפשר להבין מדוע הצמידה הנתבעת את הילד המת לחיקה של המתלוננת, כדי שהמתלוננת תטעה לחשוב, שהיא זו אשר מעכה או חנקת את הילד בשנתה. אולם הנתבעת חזרה על מנהגה הנלוו בכך, שגם את התינוק החטוף החי היא השכיבה בחיקה, בצמוד לגופה, ובכך חזרה על טעותה הקודמת וסיכנה עתה גם את חיי הילד החטוף ואולי חששה שמא יריבתה תחזור ותחטוף אותו כלילה, ולפיכך הצמידהו לחיקה. בכל אופן לפי טענת המתלוננת, הנתבעת איננה משנה ממנהגה להצמיד את הילד החי לגופה גם אחרי האסון – הקורא תודה אפוא מדוע היא חפצה בילד, אם היא חוזרת ומסכנת את חייו?

מפרשים וחוקרים אמנם מעירים על סתירה פנימית בדברי המתלוננת: כיצד ידעה כי יריבתה גרמה למות בנה, מפני ששכבה עליו, וכיצד ידעה כי יריבתה החליפה את הילדים, אם לפי עדותה עצמה היא הייתה ישנה באותה עת?³¹ אולם באמת אין

31. סתירה זו הועלתה על-ידי פרשנים וחוקרים לא מעטים, ראו למשל: ויזנברג, "משפט שלמה", עמ' 41-42; ליבוביץ, "משפט שלמה", עמ' 243; J. T. Walsh, "The Characterization of Solomon in First Kings 1-5," *CBQ* 57 (1995), p. 479. בתרגום השבעים נשמטה הודאת המתלוננת, כי ישנה בעת האירועים. אל נכון השמיטו המתרגמים

כאן כל סתירה: יש בדברי המתלוננת היסק (רדוקציה) הגיוני – הסבר מתקבל על הדעת למהלך האירועים ולתמיהות: כיצד מת התינוק של יריבתה פתאום כלילה? וכיצד התינוקות הלא-נכונים נמצאו פתאום כחיק האימהות הלא-נכונות? – תיאור מעשייה של הנתבעת כלילה מהווה פתרון הגיוני, המוצע על-ידי המתלוננת, לחידה זו.³² העובדה המודגשת חוזר והדגש, שלא היה זר בבתן בכל אותם ימים, מביאה את המתלוננת לפתור את החידה בהטלת האשמה על שכנתה ובשחזור הדרך בה פעלה בעת ההחלפה.

למעשה, המחבר המשתמע יוצר כאן אנלוגיה מעיינת בין שני פותרי החידה: בין המתלוננת, הפותרת את החידה על-ידי בחינת העובדות והנתונים, מצד אחד; ועל-ידי שחזור מוצע של מעשי הנתבעת, מצד שני, ובין המלך שלמה, אשר השכיל לפתור את החידה גם מצדו ואימץ את טענות המתלוננת בסופו של ההליך המשפטי. המתלוננת ממשיכה לתאר בבהירות את השלב הבא שלאחר החלפת התינוקות: המתלוננת קמה בבוקר כדי להניק את בנה, אך הופתעה לגלות שהוא מת. תיבת "והנה" היא ביטוי אליפטי – קיצור של הביטוי "ואראה והנה..."³³. תיבה זו מבטאת במקרים רבים במקרא את נקודת התצפית של הדובר,³⁴ ובמיוחד את ההפתעה לנוכח המראה שנגלה לדובר. כאן מופתעת המתלוננת לנוכח עובדת מות הילד שבחיקה. המתלוננת ממשיכה לתאר את השלב הבא: "ואתבונן אליו בבקר, והנה לא היה בני אשר ילדתי" (כא). אל נכון, המתינה מעט המתלוננת לאור הבוקר, כדי שתוכל להתבונן בבנה, והיא הופתעה פעם נוספת לגלות, שהתינוק שבזרועותיה איננו בנה. הפתעה נוספת זו באה לידי ביטוי בחזרת תיבת "והנה".

סקירת האירועים, שלב אחרי שלב, תוך שימת לב לפרטים, ומתן ההסבר הלוגי למהלך האירועים – כל אלה מקנים למתלוננת עמדת יתרון במאבק על לב השומעים, הנוכחים באירוע המשפטי הדרמטי, ועל אהדת הקוראים גם יחד.

אמנם יש המעריכים, כי המתלוננת מרבה בחזרות, והם מייחסים זאת אם להתרגשותה או להיותה אישה בעלת מעמד נחות, מפשרי העם,³⁵ אולם כפילויות בדיבור אופייניות לספרות המקראית, כמו גם לספרות השמית הקדומה בכללה, והן

את הודאת האישה "ואמתך ישנה", מכיוון שהם סברו, כי המתלוננת היא האם האמיתית, וביקשו בהשמה ליישב את הסתירה, עיינו: Lasine, "The Riddle of Solomon's Judgment," p. 67.

32. ראו S. J. De-Veres, *I Kings* (WBC), Waco 1985, p. 59.

33. S. Kogut, "On the Meaning and Syntactical Status of הנה in Biblical Hebrew," in S. Japhet (ed.), *Studies in Bible* (Scrip. Hier. 31), Jerusalem 1986, pp. 133-154.

34. A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Sheffield 1983, pp. 62ff., 91-95.

35. A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Sheffield 1983, pp. 62ff., 91-95.

חלק מרקמת הנאום של נשים חכמות, כגון אביגיל (שמ"א כ"ה, כד-לא), האישה החכמה מתקור (שמ"ב י"ד, ד-כ) והאישה החכמה מאבל בית מעכה (כ', טז-יט). לפיכך הערכתנו היא הפוכה: נאומה של המתלוננת הוא נאום מחושב ומעוצב היטב.³⁶ ארבע פעמים חוזרת המתלוננת על תיבת "בית", ההופכת לשמש בדבריה תיבה מנחה: "אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד ואלד עמה בבית... ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית, זולתי שתיים אנחנו בבית..." (מל"א ג', יז-יח). החזרה על תיבת "בית" מלמדת על קירבה שהייתה תחילה בין הנשים. בכל ארבע ההזכרות של ה"בית" מטעימה המתלוננת את שותפות השהייה או הלידה, ששתיהן חוו יחדיו באותו בית. יש לציין, כי הבית איננו רק קורת גג ומחסה לדייריו, אלא הוא מסמל אחדות וקשר ביניהם, לכן תיבת "בית" מציינת גם משפחה (למשל שמות א', א). נקל להבין מדוע חשה המתלוננת את עצמה נבגדת על-ידי שכנתה שבאותו בית, אשר פגעה קשות בשותפות הגורל וכיחסי הקירבה שביניהן נצלה את שהותן באותו בית לבדן כדי להחליף את התינוקות.

פעמיים נזכרת תיבת "לילה" בתיאור פעילויותיה השליליות של הנתבעת: "וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו; ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי..." (יט-כ). הנתבעת פעלה בלילה: תחילה נהגה בלילה בחוסר זהירות, כאשר גרמה למות תינוקה. אחר-כך בחסות הלילה עשתה מעשה פשע בהחליפה את הילדים. כנגד זאת, מציין כפל המלים "בבקר" את פעילות המתלוננת: "ואקום בבקר להיניק את בני – והנה מת! ואתבונן אליו בבקר – והנה לא היה בני אשר ילדתי!" (כא). המתלוננת השכימה מוקדם מאוד בבוקר כדי לקיים את חובתה האימהית ולהיניק את בנה. היא מצטיירת כאישה אחראית, המסורה לבנה ודואגת לרווחתו. אולם המתלוננת מופתעת מכך שהתינוק שבידיה הוא חסר חיים. היא חוזרת לבחון אותו בבוקר, כאשר האור התגבר וניתן היה להבחין בתווי הפנים, והופתעה לגלות כי לא היה זה הילד שהיא ילדה. הניגוד הסטרוקטורליסטי בין ה"לילה", המציין את פעילותה של הנתבעת, מול ה"בוקר", המציין את פעילותה של המתלוננת, מבליט את אופיין השונה של הנשים. חזרת לשון "קום" מבליטה אף היא את ההבדל שבין השתיים: בעוד הנתבעת קמה בתוך הלילה כדי להחליף את הילדים (כ), הרי התובעת קמה בבוקר כדי להיניק את בנה (כא). המתלוננת מטיבה להציג פרופיל אנושי ניגודי בינה ובין יריבתה. המתלוננת זוכה אפוא בנימוסיה ובתיאוריה המפורטים והמעוצבים היטב באהדת הקוראים.

(3) הנתבעת מגיבה להאשמות המתלוננת (פס' כבא)

נְתַאמַר הָאִשָּׁה הָאֲחֵרֶת: לֹא כִי בְנִי הָיָה וּבְנֶה הָיָה!

A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Sheffield 1983, pp. 62ff., 91-95.

בשלב זה מגיע תורה של הנתבעת להשיב על האשמותיה של המתלוננת ולנסות לזכות באהדת המלך והנוכחים. האם תזכה באהדתם וגם באהדת הקוראים? – המחבר המשתמע, באמצעות קולו של המספר, מציג את הנתבעת בכינוי: "האשה האחרת" (כב). בפרשנות הקדומה והמאוחרת לא מצאתי מי שיעמוד ויעיר על משמעותו של כינוי זה ועל חשיבותו בסיפור. אולי נובע הדבר מהערכה, שזהו אך ציון "טכני" פשוט: תחילה דיברה האשה הראשונה, המכונה: "האשה האחרת" (יז); ואחריה ניתנה רשות הדיבור ליריבתה, שהיא מובדלת בציון: "האשה האחרת". אולם המחבר יכול היה לומר: "ותאמר האשה השניה...". האם יש משמעות לכך שהמספר משתמש דווקא בכינוי "האשה האחרת" בהציגו את הנתבעת?

הביטוי "אשה אחרת" מופיע במקרא רק בשני כתובים נוספים. ההיקרות הראשונה היא בשופטים י"א, ב. שם מסופר על יפתח, בנו של גלעד, שהיה בן אישה זונה; וכאשר גדלו אחיו החורגים, בני אשת גלעד הלגיטימית, הם הודיעו ליפתח: "לא תנחל בבית אבינו, כי בן אשה אחרת אתה!". ההגדרה "אשה אחרת" בכתוב זה באה להדגיש את חוסר הלגיטימיות של אם יפתח ובנה, ואת היותם מנודדים מהתא המשפחתי הלגיטימי ומופקעים מזכויות הירושה – וכל זאת בהשוואה לאישה הלגיטימית ובניה. ההיקרות השנייה של כינוי זה היא בדה"א ב', כו, שם בפרקי היחש נאמר: "ותהי אשה אחרת לירחמאל...". הכתוב מבדיל שם בין הבנים הלגיטימיים של ירחמאל מאשתו החוקית ובין אלה שנולדו מ"אשה אחרת", ולפיכך הם נחותים בכל הנוגע למעמד המשפחתי והשבטי ולענייני ירושת נחלה. אל נכון משתקף בכתוב מעמדם הנחות של כמה מבני משפחת הירחמאלי בתוך משפחות שבט יהודה. כנראה, היו משפחות הירחמאלי נוכרים, שנספחו אל משפחות שבט יהודה ומעמדם היה נחות.³⁷ המשותף אפוא לשני כתובים אלה היא האבחנה בין האישה הראשונה, בעלת המעמד והזכויות, ובין ה"אשה האחרת", שהיא נחותת מעמד ואין לה זכויות כקודמתה. כינוי אחרון זה בסיפור משפט שלמה, המוצמד בפי המספר לנתבעת דווקא, מעניק למחבר המשתמע הזדמנות נוספת לרמוז על ה"אשה האחרת", הנתבעת, כנחותה לעומת קודמתה, וכך הוא רומז שאין לה זכויות אימהות על התינוק החי.

עתה מקבלת "האשה האחרת", הנתבעת, זכות תגובה, הנמסרת בדיבור ישיר; אולם השוני שבדבריה בולט מאוד בהשוואה לקודמתה: בעוד המתלוננת פונה ישירות אל המלך ושוטחת לפניו את תלונתה והאשמותיה, הרי הנתבעת פונה אל המתלוננת בגוף שני (נוכחת) ומגיבה על תלונתה, וזאת תוך התעלמות מהמלך ומשריו הנוכחים במעמד המשפטי. זאת ועוד, בעוד המתלוננת פותחת בהקדמתה בנוסחת ההכנעה והגימוס "בי אדוני", הרי הנתבעת מדברת ישירות אל יריבתה ללא דברי הקדמה של הכנעה וגימוס כלשהם כלפי המלך. עוד יש להבחין, כי דבריה

37. ראו י' ליוור, ערך "ירחמאל", אנציקלופדיה מקראית, ג', טורים 861-863.

קצרים ביותר בהשוואה לקודמתה: אין היא מתייחסת או מגיבה כלל על מהלך האירועים והפרטים, כדרך שתוארו בפי המתלוננת. תגובתה מצטמצמת לשאלת שייכות הבנים בלבד, בהצהירה, כי הבן החי הוא שלה, והמת של שכנתה. התנהגותה הבלתי מנומסת במעמד של משפט המלך מפחיתה מאוד מאהדת הקוראים כלפיה. ובמחקר נמצא מי שכינה אותה על פי התנהגות זאת: "fishwife",³⁸ כינוי המקביל ל"אשת שוק" בעברית. גם דבריה הקצרים, המתמקדים רק בקביעת שייכות התינוקות, בלא כל תגובה על תיאורה המפורט של המתלוננת, מחשידים את הנתבעת בכך, שהיא חוששת מאוד מלהיכנס לפרטים, שמא תיכשל בלשונה ופיה יסגיר את מעשה המרמה שלה.³⁹ בשלב סיפורי זה הביא המחבר המשתמע את קוראיו לנחש את פתרון החידה ולקבוע, כי המתלוננת היא דוברת אמת, ואילו הנתבעת משקרת. אמנם אין בדברי היריבות עד עתה הוכחה ניצחת או ראייה משפטית מוכחת וקבילה, כי המתלוננת היא דוברת האמת, והשנייה בוודאי משקרת,⁴⁰ אבל הרטוריקה והרמזים, המשולבים בטקסט – הן בקולו של המספר והן בדיבור הישיר המשובץ של היריבות – מטים בשלב סיפורי זה את אהדת הקוראים לטובת המתלוננת ומביאים אותם להעריך, שהנתבעת אמנם אשמה בהחלפת הילדים והיא דוברת השקר.

(4) שלבי ההידיינות הגוספים וסיכום המלך את טענות הצדדים

תגובת המתלוננת על הכחשת הנתבעת (כבב):

וְזֹאת אִמְרָת: לֹא כִּי בִנְךָ הֵמֶת וּבְנֵי הָחַי !

הערת המספר (כבג):

וַתִּדְבַּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

סיכום הטענות בפי המלך (כג):

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: זֹאת אִמְרָת: זֶה בְּנֵי הָחַי וּבִנְךָ הֵמֶת !

וְזֹאת אִמְרָת: לֹא כִּי בִנְךָ הֵמֶת וּבְנֵי הָחַי !

38. Brichto, *Toward a Grammar of Biblical Poetics*, p. 52.

39. על כך העיר אברבנאל בהקדמתו לסיפור.

40. כבר הזכרנו למעלה, את טענותיו של לסיך, כי לשון מנומסת, כמו גם תיאור מפורט ובנוי מפי עדים או מתדיינים בבית משפט, אינם מוכיחים בהכרח את צדקתם של הדוברים המנומסים, שהציגו גם את עמדתם בבהירות ובמפורט. לא אחת דוברי חלקות עלולים להטעות בית משפט. ראו מאמרו: "The Riddle of Solomon's Judgment," pp. 64, 68-69, 78, 80. אכן סכנה זו נלקחת בחשבון בהליכים משפטיים. ובכל זאת, שופטים מרבים להאזין לדברי מתדיינים ועדים וללמוד על אופיים, ולעתים להחליט על סמך ההתרשמות על מי מהם יש לסמוך, מי מהימן ומי דובר שקר. אבל הסטנדרטים המשפטיים אינם עיקר העניין, כאשר אנו עוסקים בדיון ספרותי כמו במקרה הנידון כאן. אין אנו עוסקים בסוגיה: מהי עדות קבילה בבית משפט? אלא בשאלה: אלו אמצעים רטוריים ואלו תחבולות ספרותיות מפעיל המחבר כדי לגבש את הערכתם ולעודד את אהדתם של קוראיו כלפי דמויות הסיפור. הסטנדרטים של הקריאה הספרותית שונים מאלה הנהוגים בכתיב משפט.